

УДК 378.036:7.044

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.71-2.22>

К. Г. Корсікова

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Н. В. Пилипенко

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ЕСТЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

У статті здійснюється історичний аналіз процесу естетичної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Увага звертається на значну кількість робіт, пов'язаних із дослідженням таких понять, як «естетичне виховання», «естетична культура», «естетична діяльність». Однак з метою глибокого та повного розуміння проблеми розвитку художньої творчості студентів здійснюється дослідження саме терміна «естетична підготовка майбутнього вчителя».

Досліджено, що витоки наукових поглядів на естетичну підготовку знайдені у вченнях стародавніх філософів, теологів Середньовіччя, педагогів Відродження та філософів Просвітництва. У прямому значенні цього слова естетична думка виникає в епоху рабовласницького суспільства. Аналіз художніх пам'яток Стародавнього світу говорить про те, що Єгипет став першою державою, у якій наука й мистецтво активно розвивалися.

Виявлено, що у період Древньої Греції і Риму естетична думка відокремлювалась від міфології і розвивалася разом з наукою і філософією. У цей же час виникають перші естетичні теорії у Малій Азії, потім у грецьких містах Південної Італії й острова Сицилії, а також Афінах. Установлено, що у філософських працях Платона, Аристотеля, Сократа, Демокрита міститься чимало висловлювань про призначення, методи та засоби естетичного виховання, що мають значення й для сучасної естетичної підготовки педагога.

У період Середньовіччя естетичні засади відходять на другий план, уступаючи місце християнській ідеології. Відродження та розвиток ідей естетичної підготовки продовжилися у період Ренесансу, базуючись на ідеях гуманізму, гармонійного розвитку особистості.

З'ясовано, що в епоху Просвітництва в наукову термінологію філософської естетики вводить термін «естетика», що означає «сприймати за допомогою почуттів», а як самостійна дисципліна естетика виділяється в середині XVIII століття.

У результаті дослідження встановлено, що в нашій країні питання естетичного виховання студентів та відповідної підготовки вчителів почали активно розроблятися у середині XIX – на початку XX століття. Особливий внесок у розробку цього питання зробили П. Білецький-Носенко, К. Ушинський, В. Острогорський, М. Румянцев, С. Миропольський, М. Сумцов.

Підкреслено, що сучасний педагог естетичного курсу дисциплін – це вмілий організатор, людина високої культури, широкої ерудиції, здатний творчо вирішувати завдання культурно-естетичного розвитку молодого покоління.

Ключові слова: естетика, естетична підготовка, історичний аналіз, Стародавній світ, Відродження, естетичне виховання, мистецтво, естетична думка, педагог естетичного курсу.

Постановка проблеми. У сучасних умовах модернізації національної системи освіти пріоритетним завданням освітньої політики України є організація цілісного науково обґрунтованого виховного процесу, орієнтованого на загальнолюдські цінності, – формування творчої, діяльної, інтелектуально розвиненої та духовно багатой людини. Гуманізація освіти, викликана необхідністю подолання пануючого у сучасному суспільстві культу техніцизму та споживацтва, визначила провідним напрямом Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [8, с. 4] забез-

печення високої естетичної освіченості і вихованості особистості.

Великого значення нині набуває естетична підготовка майбутніх учителів початкових класів, оскільки вона є основою ефективного здійснення ними важливої освітньої функції, що спрямована, зокрема, на формування естетично розвинутої, вихованої на найкращих надбаннях культури людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Естетична підготовка педагогів привертає постійну увагу сучасних дослідників. У науко-

вих працях М. Веселовського, Н. Вітковської, Д. Єменського, Л. Дементьєвої, Г. Падалки, Г. Пономарьової, В. Сухомлинського досліджуються питання естетичної культури учителя. Окремі ідеї та положення теорії естетичного виховання дітей та молоді окреслено у працях О. Бурова, Л. Воловича, Є. Квятковського, М. Лейзерова, І. Руснак; провідні засади і принципи методики естетичного виховання розкрито у працях Л. Коваль, І. Мельничук, Т. Танько, Т. Цвілих, А. Щербакова.

За основу обґрунтування ідеї впливу різних форм естетичної діяльності та видів художньої творчості на підготовку студентів представлені результати наукових пошуків з питань художньої творчості Б. Асаф'єва, О. Костюка, В. Медушевського, В. Ражнікова.

Окремої уваги заслуговують дослідницькі роботи у галузі психології, педагогіки, педагогічної психології О. Абдуліної, А. Алексюка, М. Данилова, І. Зязюна, Н. Кузьміної, О. Пехоти, В. Сластьоніна, М. Скаткіна, І. Якиманської, у яких розглядаються проблеми професійної та естетичної підготовки майбутніх учителів початкових класів у ЗВО.

Зважаючи на психолого-педагогічну та соціально-освітню значущість проблеми естетичної підготовки майбутніх педагогів, історичний підхід до вирішення цієї проблеми дасть можливість повніше й глибше зрозуміти поняття «естетична підготовка», що дасть змогу у майбутньому виокремити напрями його удосконалення.

Мета статті – дослідити та узагальнити теоретичні засади й практичний досвід естетичної підготовки майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Витоки наукових поглядів на естетичну підготовку можна знайти у вченнях стародавніх філософів, теологів Середньовіччя, педагогів Відродження та філософів Просвітництва, які досліджували науку естетику, а пізніше проблему естетичного виховання особистості.

Естетична думка в точному значенні цього слова виникає в епоху рабовласницького суспільства. Але поява зачатків художньо-естетичної діяльності належить до глибокої давнини – до кінця середнього палеоліту та до всього пізнього палеоліту. Як суб'єкт естетичної творчості та сприйняття людина сформувалась у процесі трудової діяльності [3, с. 18].

Однією з ранніх рабовласницьких держав, у яких наука та мистецтво отримали високий розвиток, був Єгипет. Аналіз художніх пам'яток говорить також і про те, що творчість єгипетських художників регулювалася певними канонами, естетичними принципами, які передавалися від покоління до покоління.

У період Древньої Греції естетична думка відокремлювалася від міфології й розвивалася разом з наукою та філософією.

Загибель рабовласницького суспільства Греції й Риму в VI столітті нашої ери поклала кінець розвитку античної філософії, а разом із тим і античної естетичної думки. Перші естетичні теорії з'явилися в містах Малої Азії, потім у грецьких містах Південної Італії й острова Сицилії й, нарешті, у самій Греції – в Афінах. Естетика Древнього Риму виникла в I столітті до нашої ери і розвивалася паралельно із грецькою естетичною думкою.

Найбільш ранньою школою грецької філософії, у якій розроблялися важливі естетичні поняття, була піфагорійська школа. Вона була заснована Піфагором у VI столітті до нашої ери у місті Кротоні (Південна Італія). Уперше Піфагор звернув увагу на порядок і гармонію, що панують у Всесвіті. Космологічна теорія піфагорійців носить естетичний характер [5, с. 85].

У філософських працях Платона, Аристотеля, Сократа, Демокрита та інших міститься чимало висловлювань про призначення, методи та засоби естетичного виховання, що мають вагомий значення й для сучасної естетичної підготовки педагога. Розвиваючи поняття свого наставника Сократа про професіоналізм, працелюбство, добродієність вчителя, майстерність його спілкування, Платон підкреслював значення свободи вибору педагога та учня: «Жодну науку вільна людина не повинна вивчати як раб... Тому не по-насилуницьки викладай дітям науку, а через гру: тоді ти краще побачиш, хто до тебе схильний» [9, с. 115].

У стародавньому світі педагог сам по собі є прикладом естетичності, виконує особливу й визначальну соціальну функцію суспільства. Він займається і моральним, і трудовим, і політичним вихованням, сфокусованим в ідеї прекрасного.

У період Середньовіччя ідеї античного світу щодо естетичного виховання відходять на задній план і заплуталися в тенетах християнської ідеології.

Естетичні погляди раннього Середньовіччя пов'язані передусім з поглядами Аврелія Августина (354–430) – одного з перших теоретиків Середньовіччя, який намагався широко використовувати античну спадщину, знайомити своїх сучасників з філософськими поглядами цієї доби [6, с. 3].

Позиція Августина щодо вирішення естетичних проблем була досить суперечлива. Як високоосвічена людина Августин захоплювався мистецтвом, зокрема музикою та скульптурою, схилився перед красою зовнішнього світу, довершеністю природи. Водночас як глибоко релігійна людина він осуджував себе, як здавалося йому, за гріховну любов [6, с. 4].

Важливе місце в естетичних поглядах зрілого і пізнього Середньовіччя займають теоретичні роботи домініканського монаха, філософа та богослова Фоми Аквінського (1225 або 1226–1274). Як і Августина, Аквінського передусім цікавлять такі поняття, як «прекрасне», «краса». Для визначення цих понять і пояснення стану людини,

яка «переживає красу», філософ залучає поняття «задоволення» і стверджує, що краса – це те, що «задовольняє людину в процесі чуттєвого споглядання» навколишнього світу, певних речей, творів мистецтва [2, с. 154]. Поштовхом до виникнення задоволення є завершеність форм предмета, гармонія його частин.

Крім теоретиків, у період Середньовіччя представлені вчителі-ченці, зокрема укладачі підручників Алкуїн (біля 735–804) – «Бесіда з Піпіном» і Ельфиг (IX–X ст.) – «Бесіда між учителем і учнями».

Середньовіччя, зосередивши увагу на таких складних естетичних проблемах, як специфіка краси і прекрасного, види мистецтва, співвідношення чуттєвого й духовного в мистецтві, стало помітною віхою у становленні естетичної науки.

Епоха Відродження, або Ренесанс, розпочалась як могутній культурний рух у межах XIV – початку XVII століття, в ході якого відбулося подолання духовної диктатури та деспотії церкви, виникла нова культура, звернена до земних справ, прагнення людей до щасливого життя, а також нова система національних літератур, нова філософія й наука; небувалого розквіту досягло в ту пору мистецтво.

Концепція естетичного виховання в епоху Відродження базується на ідеях гуманізму, гармонійного розвитку особистості (ідеалі універсальної людини), яка залишається нормою і неперевершеним зразком для наступних поколінь.

У період Відродження найвідомішою була школа гуманіста Вітторіо да Фельтре (1378–1446), у якій тілесне покарання було скасовано як несумісне з вихованням честі та людського достоїнства. У цій школі прослідковувалася тенденція сполучити розумове, моральне, естетичне та фізичне виховання. Водночас у всіх інших школах продовжувала процвітати ремінна педагогіка й зубріння, засновані на педагогіці фізичного насилля [7, с. 12].

У філософській естетиці в епоху Просвітництва також відбувається важлива подія: в наукову термінологію вводиться власне термін «естетика», що означає «сприймати за допомогою почуттів».

Естетика як самостійна дисципліна виділяється в середині XVIII століття О. Баумгартеном (1714–1762). У 1750 році виходить перший том написаного ним латинською мовою трактату «Естетика», перший параграф якого говорить: «Естетика (теорія вільних мистецтв, мистецтво прекрасно мислити, мистецтво мислити аналогічно розуму) являє собою науку про чуттєве пізнання» [5, с. 118–119].

Зародження ідей естетичної підготовки педагога пов'язано з появою професійної педагогічної діяльності, що була спричинена соціальним розвитком суспільства: потрібно було в порівняно короткий термін передавати практичний досвід одного покоління іншому.

Значний вклад у розвиток естетичної підготовки внесли вітчизняні митці та науковці, а саме П. Білецький-Носенко, К. Ушинський, В. Острогорський, М. Румянцев, С. Миропольський, М. Сумцов.

Питання естетичного виховання студентів та відповідної підготовки вчителів почали активно розроблятися в нашій країні ще у середині XIX – на початку XX століття [11, с. 98].

Інтерес громадськості до естетичної підготовки вчителів був пов'язаний насамперед з гуманістичними тенденціями освіти, що віддзеркалювалися у практиці роботи шкіл вищої, середньої та початкової ланки. Широке впровадження у їх навчально-виховний процес предметів естетичного циклу відбувалося на початку XX століття за підтримки передових педагогів та прогресивної преси, які важливим шляхом гармонійного та всебічного розвитку дитини вважали естетичне виховання її особистості. З іншого боку, процес розширення змісту шкільної освіти здійснювався під впливом офіційних документів і розпоряджень Міністерства народної освіти стосовно естетичного виховання учнів, що мали прогресивний характер і вплив на зміст естетичної підготовки вчителя [1, с. 56].

Слід зазначити, що у початковій школі впровадження естетичного виховання відбувалося переважно під впливом прогресивних поглядів відомих діячів науки та культури, за ініціативи земств, громадських організацій та передових учителів, які усвідомлювали необхідність збагачення естетичних вражень, формування естетичних якостей особистості, реалізації творчих потенцій учня саме в ранньому шкільному віці [12, с. 31].

Видатні вітчизняні педагоги – П. Білецький-Носенко, К. Ушинський, В. Острогорський, М. Румянцев, С. Миропольський та інші – постійно зверталися до пошуку ефективних засобів естетичного виховання учнів, серед яких найбільш дієвими вони вважали рідне слово, природу рідного краю, а також такі види мистецтва, як музика та живопис [10, с. 215].

Провівши аналіз діяльності видатних вітчизняних педагогів середини XIX – початку XX століття, можна констатувати, що відбувався процес становлення, вдосконалення та формування всіх елементів структури естетичної підготовки вчителів. Особливо помітні зміни відбулися у системі підготовки учителів початкової школи: учительських інститутах, семінаріях, постійних (одно-, дво- та трирічних) педагогічних курсах, епархіальних училищах, педагогічних класах при жіночих гімназіях, короткотермінових педагогічних курсах тощо.

На початку XXI століття педагог естетичного курсу дисциплін – це вмілий організатор, людина високої культури, широкої ерудиції. Все це ставить за обов'язок закладам вищої освіти педагогічного профілю приділяти велику увагу підготовці вчи-

теля, здатного творчо вирішувати завдання культурно-естетичного розвитку молодого покоління [4, с. 16]. Найважливішою умовою вдосконалення педагогічної підготовки вчителів є активізація процесу засвоєння педагогічних знань, розвиток самостійності та творчої активності студентів.

Педагоги сучасності [4; 7; 9; 10] говорять про те, що результатом естетичної підготовки майбутніх учителів початкової освіти повинна бути готовність до естетично спрямованої педагогічної діяльності. Вона визначається як складне особистісне утворення, що виступає важливою характеристикою професійної підготовки вчителя і включає у себе різного роду установки на усвідомлення педагогічної проблеми, моделі ймовірної поведінки, визначення спеціальних способів діяльності та оцінку своїх можливостей у досягненні певних результатів. З урахуванням того, що естетичні орієнтації є відображенням ціннісних ставлень, які проявляються в різноманітних формах діяльності та творчості людини, визначаються відповідні їм види художньо-естетичної активності особи.

Висновки та перспективи подальшого розвитку. Проведений історичний аналіз засвідчив, що естетична підготовка майбутніх педагогів має глибокі історичні коріння. Загалом, аналіз стану розробленості проблеми формування естетичної культури у майбутніх учителів початкових класів показав, що термінологічне поле дослідження є досить розробленим у науковій літературі з філософії, естетики, педагогіки, хоча різні аспекти досліджуваної проблеми ще залишаються висвітленими не остаточно.

В умовах реформування Нової української школи [5] пріоритетним напрямом естетичної підготовки майбутніх педагогів має стати урахування найкращого історико-культурного та мистецького досвіду, його коректне зіставлення з новими освітніми вимогами та доцільне використання у сучасних ЗВО. Саме такий підхід ми вбачаємо перспективним для подальшого дослідження, удосконалення та впровадження у теорію і практику естетичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Список використаної літератури:

- Благова Т. Художньо-естетична підготовка в системі педагогічної освіти в Україні (1917–1920 рр.). *Рідна школа*. 2004. № 11. С. 56–57.
- Дорошенко Т.В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до забезпечення основ загальної музичної освіти : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. Чернігівський нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2016. 470 с.
- Естетика : підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів / Левчук Л.Т., Панченко В.І., Оніщенко О.І., Кучерюк Д.Ю. Київ : Вища школа, 2006. 431 с.
- Зязюн І.А. Естетичні регулятиви педагогічної майстерності. *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку* : зб. наук. праць. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 14–23.
- Концепція Нової української школи / М-во освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016> (дата звернення: 18.06.2020).
- Масол Л.М. Підготовка вчителів до поліхудожнього виховання учнів (теоретичні підходи й експериментальний досвід). *Мистецтво та освіта*. 2009. № 2. С. 2–6.
- Мужикова І. Методика формування базових знань та вмінь з образотворчого мистецтва у майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2004. 20 с.
- Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки / М-во освіти і науки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення: 19.06.2020).
- Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
- Пилипенко Н.В. Педагогічні умови формування естетичної культури у майбутніх учителів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельн. гум.-пед. акад. Хмельницький, 2017. 296 с.
- Попова В.Л. Естетична підготовка вчителів у діяльності педагогічних курсів Слобожанщини (кінець XIX – початок XX ст.) : дис... канд. пед. наук : 13.00.01. ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2004. 256 с.
- Шумська О.О. Естетична підготовка майбутніх учителів у Харківському університеті (друга половина XIX – початок XX ст.) : дис... канд. пед. наук : 13.00.01. ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2006. 287 с.

Korsyкова K., Pylypenko N. Theoretical and practical fundamentals of aesthetic training of future teachers: retrospective analysis

The article provides a historical analysis of the process of aesthetic training of future primary school teachers. Attention is drawn to a significant number of works related to the study of such concepts as "aesthetic education", "aesthetic culture", "aesthetic activity". However, in order to deeply and fully understand the problem of development of artistic creativity of students, the study of the term "aesthetic training" of the future teacher.

It is investigated that the origins of scientific views on aesthetic training are found in the teachings of ancient philosophers, theologians of the Middle Ages, teachers of the Renaissance and philosophers of the Enlightenment. In the literal sense of the word, aesthetic thought arises in the era of slave-owning society. An analysis of the artistic monuments of the ancient world shows that Egypt became the first country in which science and art were actively developing.

It was found that in the period of Ancient Greece and Rome, aesthetic thought was separated from mythology and developed along with science and philosophy. At the same time, the first aesthetic theories emerged in Asia Minor, then in the Greek cities of southern Italy and the islands of Sicily, as well as in Athens. It is established that the philosophical works of Plato, Aristotle, Socrates, Democritus contain many statements about the purpose, methods and means of aesthetic education, which are important for modern aesthetic training of teachers.

During the Middle Ages, aesthetic principles receded into the background, giving way to Christian ideology. The revival and development of the ideas of aesthetic training continued during the Renaissance, based on the ideas of humanism, the harmonious development of the individual.

It was found that in the Enlightenment, the term "aesthetics" was introduced into the scientific terminology of philosophical aesthetics, which means "to perceive with the help of the senses", and aesthetics stood out as an independent discipline in the middle of the XVIII century.

As a result of the research it was established that in our country the issues of aesthetic education of students and appropriate teacher training began to be actively developed in the middle of the XIX – beginning of the XX century. P. Biletsky-Nosenko, K. Ushinsky, V. Ostrogorsky, M. Rumyantsev, S. Myropolsky, and M. Sumtsov made a special contribution to the development of this issue.

It is emphasized that the modern teacher of the aesthetic course of disciplines is a skilful organizer, a man of high culture, broad erudition, able to creatively solve the problem of cultural and aesthetic development of the younger generation.

Key words: *aesthetics, aesthetic training, historical analysis, Ancient world, Renaissance, aesthetic education, art, aesthetic thought, teacher of aesthetic course.*